

การศึกษาองค์ความรู้ในการใช้สมุนไพรรักษาโรค: กรณีหมอฟันบ้านในพื้นที่จังหวัดเชียงราย

ไสว หวานเสร็จ*,†, ดารณี อ่อนชมจันทร์*

*สาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา กรุงเทพมหานคร 10300

†สาขาวิชาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ สำนักวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย 57100

✉ผู้รับผิดชอบบทความ: sawai.wan@mfu.ac.th

บทคัดย่อ

การแพทย์พื้นบ้านล้านนา เป็นภูมิปัญญาการแพทย์ทางภาคเหนือของไทยที่มีบทบาทสำคัญต่อผู้คน มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตามไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร จึงอาจทำให้องค์ความรู้บางประการสูญหาย ดังนั้นการวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ทางการแพทย์พื้นบ้านล้านนาของ “หมอชาเมือง” ด้านการใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค/กลุ่มอาการ และสำรวจพืชสมุนไพรที่หมอฟันบ้านใช้ในการรักษาโรคในพื้นที่จังหวัดเชียงราย การศึกษานี้เป็นเชิงคุณภาพ ใช้เครื่องมือเป็นแบบสอบถามแบบกึ่งโครงสร้างสำหรับสัมภาษณ์เชิงลึกหมอฟันบ้านในจังหวัดเชียงราย 3 ท่าน และนำเสนอข้อมูลเป็นค่าความถี่และวิเคราะห์ทางเนื้อหา ผลการศึกษา พบว่า มีพืชสมุนไพรที่ใช้จำนวน 75 ชนิด จาก 27 วงศ์ ส่วนใหญ่เป็นพืชใบเลี้ยงคู่ พบไม้ล้มลุกมากที่สุด 31 ชนิด รองลงมาเป็นไม้พุ่ม 26 ชนิด และไม้เถา 9 ชนิด ตามลำดับ ส่วนที่ใช้เป็นยาสมุนไพรนิยมใช้ใบมากที่สุด รองลงมาเป็น เหง้า และทั้งต้น ตามลำดับ วิธีการเตรียมยามี 11 รูปแบบ รูปแบบการต้มยานิยมใช้มากที่สุดในพืชสมุนไพร 47 ชนิด รสชาติใช้มากที่สุดเป็นรสร้อนพบในพืชสมุนไพร 22 ชนิด สรรพคุณ ส่วนใหญ่ใช้รักษาอาการระบบทางเดินอาหาร ระบบทางเดินหายใจ และระบบผิวหนัง ตามลำดับ ข้อสรุป หมอฟันบ้านยังคงเป็นผู้มีบทบาทในการดูแลสุขภาพและการรักษาโรคของประชาชนในชุมชน ซึ่งควรมีการศึกษาด้านประสิทธิผลและความปลอดภัยของยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาต่อไป

คำสำคัญ: หมอฟันบ้าน, พืชสมุนไพร, การแพทย์พื้นบ้านล้านนา

A Study of Medicinal Plants Utilization of Folk Healers: A Case Study of Folk Healers in Chiang Rai Province Thailand

Sawai Wanset^{*‡}, Daranee Onchomchant[†]

^{*}Applied Thai Traditional Medicine Program, Graduate School, Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok 10300, Thailand

[†]Applied Thai Traditional Medicine Program, School of Health Science, Mae Fah Luang University, Chiang Rai 57100, Thailand

[‡]Corresponding author: sawai.wan@mfu.ac.th

Abstract

Northern (*Lanna*) Thai indigenous (folk) medicines plays an important role in the society and the knowledge of such indigenous medicine or folk healing has been passed down from generations to generations. However, much of such knowledge has disappeared over time as it was passed down through only words and memorization. Much of the information was not written down officially. Therefore, the objective of this study was to compile all knowledge related to medicinal plants used by folk healers (*mor ya mueang*) in Chiang Rai province and identify their explicit use in order to preserve the useful wisdom for the people. This study was performed using in-depth semi-structured interviews with three indigenous healers in the province to collect the qualitative information on medicinal herbs. Data were collected and then analyzed to determine frequency; and a content analysis was performed. Results have shown that the folk healers use 75 species of medicinal plants (in 27 families), mostly dicots, 31 are herbaceous plants, followed by 26 shrub plants and 9 climbers. For medicinal purposes, the leaves are mostly used, followed by rhizomes and whole-plants. Eleven drug preparations are identified, mostly boiling for 47 herb species; and 22 species have a pungent taste. And most of the drugs are used for treating the illnesses of the gastrointestinal, respiratory and integumentary systems. In conclusion, folk healers still play a key role in community health care providing traditional medical care for the people. So, further studies should be conducted on the efficacies and safety of herbal drugs.

Key words: folk healer, medicinal plant, *Lanna* (northern Thai) indigenous medicine

บทนำ

ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน (Traditional medicine) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านสุขภาพที่อยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรม และอยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์มาอย่างยาวนาน ระบบการแพทย์พื้นบ้านประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และบริบททางสังคม วัฒนธรรม^[1] จึงมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณีและทรัพยากร ซึ่งมีความแตกต่างกันออก

ไปในแต่ละท้องถิ่นและมีการรักษาสุขภาพตามความเข้าใจในวิถีวัฒนธรรมของตน^[2]

การแพทย์พื้นบ้านล้านนา เป็นการแพทย์ภูมิปัญญาพื้นบ้านทางภาคเหนือของประเทศไทย เป็นศาสตร์ในการรักษาสุขภาพ ซึ่งเกิดจากการสั่งสมความรู้ ทักษะและประสบการณ์ สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เชื่อมโยงกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยในการบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยจะมีหมอพื้นบ้านล้านนาหรือเรียกว่า “หมอเมือง” มาเป็นผู้มี

บทบาทสำคัญในการทำหน้าที่สืบต่อและถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการป้องกันและดูแลรักษาสุขภาพของคนในชุมชน ซึ่งอาจจะใช้อาหาร พืชสมุนไพร หรือพิธีกรรมเข้ามาแก้ไข จัดบำบัดเอาอาการโรค โดย “หมอเมือง” สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่ หมอพิธีกรรมและหมอบำบัดรักษา^[3] ในส่วนของหมอบำบัดรักษาสามารถแยกย่อยออกไปได้อีกหลายแขนง หนึ่งในนั้นมี “หมอยาเมือง” ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกหมอพื้นบ้านล้านนาที่ใช้ยาสมุนไพร ทั้งยาเดี่ยวและยาตำรับในการรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยที่เป็นโรคประจำท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งในการใช้สมุนไพรจะมีทั้งสมุนไพรที่เป็นสมุนไพรสด และสมุนไพรแห้ง มีรูปแบบการใช้ที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้ รวมถึงมีวิธีในการนำไปรักษาที่แตกต่างกันตามองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาของหมอเมืองแต่ละคน^[4]

องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาของ “หมอยาเมือง” ถูกสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน มีการสืบทอดองค์ความรู้ในการรักษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการใช้พืชสมุนไพรเพื่อการรักษาโรคจากรุ่นสู่รุ่น โดยไม่ได้มีการเขียนบันทึกเป็นตำราเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน อาศัยถ่ายทอดโดยการพูดปากต่อปากสำหรับหมอพื้นบ้านที่สะสมความรู้ในรูปของตำราที่พบว่าตำราเหล่านี้อยู่ในสภาพที่เสี่ยงต่อการชำรุดเสียหาย หรือมีการชำรุดสูญหายไปแล้ว^[4] จึงเป็นเหตุที่ทำให้ข้อมูลความรู้ต่าง ๆ มีการสูญหายและบิดเบือนไป ประกอบกับภาษาที่หมอยาเมืองมักใช้เรียกพืชสมุนไพรแต่ละชนิด มักจะใช้ภาษาเฉพาะถิ่น ซึ่งไม่เป็นที่เข้าใจโดยสากล ทำให้เมื่อจะนำข้อมูลไปใช้พัฒนาต่อยอดจึงอาจทำให้เกิดความไม่ครบถ้วน ความไม่ชัดเจน ความกระจัดกระจายของข้อมูล และเกิดความสับสนได้

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ตระหนักถึงความสำคัญ และเล็งเห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านล้านนา ซึ่งควรได้รับการรักษาให้คงอยู่และพัฒนาองค์ความรู้ต่อไปอย่างมีศักยภาพ ประกอบกับการศึกษาวิจัยก่อนหน้านี้ ยังไม่มีการรายงานการรวบรวมข้อมูลการใช้ยาสมุนไพรเพื่อการรักษาของหมอพื้นบ้านในจังหวัดเชียงรายมาก่อน จึงมีแนวคิดศึกษาวิจัยเพื่อเป็นรวบรวมองค์ความรู้ทางการแพทย์พื้นบ้านล้านนาของ “หมอยาเมือง” ในด้านการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรเพื่อการดูแลรักษาโรค และสำรวจพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษาโรคในพื้นที่จังหวัดเชียงราย อีกทั้งเป็นการรวบรวมจำแนกและระบุชนิดของพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษาโรคอย่างชัดเจน เป็นหมวดหมู่และเป็นที่เข้าใจโดยสากล

ระเบียบวิธีศึกษา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยนี้ได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากฐานข้อมูลสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงราย ในปี พ.ศ. 2556 ระบุว่าในพื้นที่จังหวัดเชียงราย มีหมอพื้นบ้านทั้งหมด 185 คน แต่มีผู้ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นผู้ประกอบโรคศิลปะ ประเภท การแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 จำนวน 7 คน ในจำนวนนี้เป็นหมอพื้นบ้านที่ยังมีชีวิตอยู่มีจำนวน 5 คน แต่มีหมอพื้นบ้านที่ยินดีให้ข้อมูลองค์ความรู้ในการใช้พืชสมุนไพรจำนวนทั้งสิ้น 3 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสำรวจข้อมูลทั่วไป ประกอบด้วย

ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ ประวัติส่วนตัวของหมอพื้นบ้าน และความรู้และประสบการณ์เฉพาะด้านในการรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้านแต่ละท่าน เช่น ด้านสมุนไพร ด้านเด็กและสตรี ด้านการนวดไทย ด้านพิธีกรรม ด้านกระดูกหัก ด้านโรคผิวหนัง ด้านสัตว์พิษกัด igit ด้านอัมพฤกษ์อัมพาต และด้านอื่น ๆ

2. แบบเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นแบบเก็บข้อมูลองค์ความรู้การใช้พืชสมุนไพรของหมอพื้นบ้านสำหรับใช้ในการสัมภาษณ์ เพื่อต้องการรวบรวมความรู้และประสบการณ์ของหมอพื้นบ้าน เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ส่วนที่ 1 โรคหรืออาการเจ็บป่วยที่หมอพื้นบ้านให้การรักษา

ส่วนที่ 2 องค์ความรู้การใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน เช่น ชื่อท้องถิ่นของสมุนไพรสรรพคุณส่วนที่ใช้ เป็นต้น

ส่วนที่ 3 ประสบการณ์การรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพนี้ การลงพื้นที่เก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านและเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษาในพื้นที่จังหวัดเชียงราย โดยมีระยะเวลาศึกษาระหว่างเดือนเมษายน ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2560 ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและแบบเก็บข้อมูลพืชสมุนไพร ซึ่งตัวอย่างพืชสมุนไพรที่ได้ จะนำไปตรวจสอบและระบุตัวอย่างชนิดของพืชสมุนไพร รวมทั้งวิเคราะห์หาชื่อทางวิทยาศาสตร์ ผ่านทางผู้เชี่ยวชาญทางด้าน

พฤกษศาสตร์ เอกสารทางอนุกรมวิธาน และเปรียบเทียบกับพืชตัวอย่างพืชซึ่งเก็บเป็นตัวอย่างอ้างอิง ณ หอพรรณไม้สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์แม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

การวิเคราะห์ข้อมูล

ทำการรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์ จัดระบบข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่โดยพิจารณาตามวัตถุประสงค์ และนำข้อมูลเชิงพรรณนามาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยการแจกแจงความถี่ และร้อยละ

ผลการศึกษา

จากการศึกษาองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านด้านการใช้พืชสมุนไพร โดยการสัมภาษณ์ทั้งสามท่านพบว่า หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ในจังหวัดเชียงรายมีการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาโรคผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนา ยกตัวอย่าง เช่น หมอพื้นบ้านจะมีการสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัยก่อนให้การรักษา หรือมีการเป่ามนต์คาถาประกอบการรักษาด้วยการใช้พืชสมุนไพร หมอพื้นบ้านจะมีการเตรียมยาเพื่อการรักษาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ยาต้ม ยาเม็ด หรือแบบแคปซูล อย่างไรก็ตาม หมอพื้นบ้านมีการใช้พืชสมุนไพรในการรักษาอย่างหลากหลาย โดยมากองค์ความรู้จะถูกถ่ายทอดโดยการพูดปากต่อปาก ซึ่งงานวิจัยได้รวบรวม พืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้เพื่อการรักษา ศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ระบุชนิดของพืช การใช้ประโยชน์และจัดหมวดหมู่ พบว่ามีพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านในจังหวัดเชียงรายใช้ทั้งหมด 75 ชนิด 27 วงศ์ ดังตารางที่ 1

ในการศึกษานี้ เก็บตัวอย่างพืชสมุนไพร จำนวน 75 ชนิด 27 วงศ์ โดยมากเป็นพืชประเภทไม้เลื้อยคู่

ตารางที่ 1 รายการพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านในพม่าจัดเรียงรายใช้เพื่อการรักษาโรค

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อยาวศ์	หมายเลขตัวอย่างพืช S.Wanset	ชื่อท้องถิ่น	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	การเตรียมยา	รูปแบบยา	รสนยา	ข้อควรระวัง	QBG number
Acacia pennata (L.) Wild.	Fabaceae	no.072	ผักกระแตียน*	แก้ลมผิดเดียน*	ราก	บดเป็นผง	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	64590
Acanthus ebracteatus Vahl.	Acanthaceae	no.008	เหือกปลาหมอ	แก้ไข้ลดปวด	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายนอก	เค็ม	ไม่มี	83394 40702
Alpinia galanga (L.) Willd.	Zingiberaceae	no.078	ข่า	แก้โรคผิวหนัง	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายนอก	ร้อน	ไม่มี	74012
Andrographis paniculata (Burm.f.) Wall. ex Nees	Acanthaceae	no.001	ฟ้าทะลายโจร	แก้ไข้	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ชม	ไม่มี	1735 39240 81252
Arundina graminifolia (D.Don) Hochr.	Oecidaceae	no.070	เงื่อนตาทกหยาย	แก้ลมผิดเดียน	ทั้งต้น	บดเป็นผง	ยาใช้ภายใน	ฝาด	ไม่มี	73277
Azima sarmentosa (Blume) Benth. & Hook. f.	Salvadoraceae	no.020	ปิดตอ	แก้ไข้, แผลพุพอง, ผื่นหนอง (มีตานชาง)	ราก	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	เปรี้ยว	ไม่มี	64091 39688 40006
Baliospermum solanifolium (Burm.) Suresh	Eupobiaceae	no.037	เปล้าทองแดง	แก้ริดสีดวงทวาร	ราก	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	11345
Barleria lupulina Lindl.	Acanthaceae	no.069	เสลดพังพอนตัวผู้	แก้หัวัด, แก้เจ็บคอ	ใบ	บดเป็นผง	ยาใช้ภายใน	ชม	ไม่มี	33077 36277 70163
Betula alnoides Buch.-Ham. ex D.Don	Rhamnaceae	no.054	กำลังเลื้อยไคร้ง	แก้ปวดเมื่อยเส้นเอ็น	ใบ	บดเป็นผง	ยาใช้ภายใน	ฝาด	ไม่มี	81343 53291
Berchemia floribunda Wall.	Rhamnaceae	no.043	ฮ่อสะพายควาย	บำรุงโลหิต	ทั้งต้น	ยาแคปซูล	ยาใช้ภายใน	เมาเบื่อ	ไม่มี	35025 37782

ตารางที่ 1 รายการพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ใช้เพื่อการรักษาโรค

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	หมายเลข ตัวอย่างพืช S.Wanset	ชื่อท้องถิ่น	สรรพคุณ	ส่วน ที่ใช้	การเตรียม ยา	รูปแบบ ยา	รสยา	ข้อควร ระวัง	QBG number
<i>Chromolaena odorata</i> (L.) R.M.King	Asteraceae	no.040	สาบเสือ	ห้ามเลือด	ใบ	ตำพอก	ยาใช้ภายนอก	ฝาด	ไม่มี	78268 78890
<i>Cissus quadrangularis</i> L.	Vitaceae	no.015	เพชรสังฆาต	รักษาแผลสด แก้ริศลิ้น	ทั้งต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	71437 39299
<i>Citrus hystrix</i> DC.	Rutaceae	no.034	มะกรูด	ทวาร แก้ลมวิงเวียน	ใบ	ลูกประคบ	ยาใช้ภายนอก	ขม	ไม่มี	34644 46137 64595
<i>Clausena</i> sp.	Rutaceae	no.065	โปรงฟ้า	แก้ไอ, เจ็บคอ	ราก	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	หวาน	ไม่มี	55867
<i>Clerodendrum indicum</i> (L.) Kuntze	Lamiaceae	no.052	ไม้เท้ายายม่อม	แก้หืดหอบ, แก้ไอ	ทั้งต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	จืด	ไม่มี	55571 4469 11957
<i>Clerodendrum infortunatum</i> L.	Verbenaceae	no.021	ปั้งขาว	แก้ลมผืดเคือง*	ราก	บดเป็นผง	ยาใช้ภายใน	เมาเบื่อ	ไม่มี	6968
<i>Clinacanthus nutans</i> (Burm.f.) Lindau.	Acanthaceae	no.002	พญาขอ	แก้แมลงสัตว์กัดต่อย	ใบ	ยาพอก	ยาใช้ภายนอก	จืด	ไม่มี	82084 6586425045
<i>Clitoria tematea</i> L.	Fabaceae	no.019	อัญชัญ	ขับปัสสาวะ	ราก	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ขม	ไม่มี	39926
<i>Coix lacynma-jobi</i> L.	Poaceae	no.009	เดี่ยยตาไก่	แก้โรคผิวหนัง	ทั้งต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	จืด	ไม่มี	83518 66109
<i>Croton roxburghii</i> N.P. Balakr.	Eupobiaceae	no.035	เปล้าหลวง	แก้คัน	ใบ	ลูกประคบ	ยาใช้ภายนอก	ร้อน	ไม่มี	2718
<i>Curcuma aeruginosa</i> Roxb.	Zingiberaceae	no.068	ขมิ้นดำ	แก้พิษ	เหง้า	ดองยา	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	33989
<i>Curcuma aromatica</i> Salisb.	Zingiberaceae	no.044	ว่านหางค่าง	แผลฟกช้ำ ปวด เมื่อยกล้ามเนื้อ	เหง้า	ตำพอก	ยาภายนอก	ฝาด	ไม่มี	78096
<i>Curcuma aurantiaca</i> Van Zijp.	Zingiberaceae	no.066	ว่าน เอ็นเหลือง	แก้เบาหวาน ลดระดับ น้ำตาลในเลือด ลดความดันโลหิต	เหง้า	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	จืด	ไม่มี	31553 25784 29184

ตารางที่ 1 รายการพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ใช้เพื่อการรักษาโรค

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	หมายเลข ตัวอย่างพืช S.Wanset	ชื่อท้องถิ่น	สรรพคุณ	ส่วน ที่ใช้	การเตรียม ยา	รูปแบบ ยา	รสนยา	ข้อควร ระวัง	QBG number
<i>Curcuma latifolia</i> Rosc.	Zingiberaceae	no.017	ว่านชักมดลูก	ประจำเดือน ไม่ปกติ ปวด ประจำเดือน	เหง้า	ต้มดื่ม	ยาภายใน	ฝาด	ไม่มี	29178 32826
<i>Curcuma mangga</i> Valeton & Zijp.	Zingiberaceae	no.013	ขมิ้นขาว	แก้ท้องอืด, ขับลมในลำไส้	เหง้า	ยาถูกลม่อน	ยาภายใน	ร้อน	ไม่มี	78213
<i>Curcuma</i> sp.	Zingiberaceae	no.049	ว่านขมทองแก่	ล้างพิษ	เหง้า	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ขม	ไม่มี	45941 71991
<i>Curcuma</i> sp.	Zingiberaceae	no.055	พญาวาน	ล้างพิษ	เหง้า	ยาผง	ยาใช้ภายใน	ขม	ไม่มี	73122
<i>Curcuma zedoaria</i> (Christm.) Roscoe	Zingiberaceae	no.084	ขมิ้นน้อย	ขับปัสสาวะ	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายนอก	ฝาด	ไม่มี	40616
<i>Cymbopogon citratus</i> (DC.) Stapf.	Poaceae	no.077	ตะไคร้	ขับปัสสาวะ	ทั้งต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ฝาด	ไม่มี	45534
<i>Dioscorea hispida</i> Dennst.	Dioscoreaceae	no.071	กลอยจืด	แก้พิษ แผลงัสติว กัดต่อย	เหง้า	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	เมาเบื่อ	หยุด รับประทาน ทันทีหาก อาเจียน	83575 17544
<i>Dischidia imbricate</i>	Asclepiadaceae	no.057	กิบมัลม	แก้หืดหอบ	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	หอมเย็น	ไม่มี	82748
<i>Elephantopus scaber</i> L.	Asteraceae	no.003	โตไม่รู้ลม	บำรุงร่างกาย, แก้ปวดหลัง	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	จืด	ไม่มี	42544 35219
<i>Eleutherine americana</i> (Aubl.) Merr. ex K. Heyne	Iridaceae	no.062	ว่านหอมแดง	แก้ผิวแห้งคัน เชื้อ, แก้พยาธิ	หัว	ตำพอก	ยาใช้ภายใน	ขม	ไม่มี	25211 63271
<i>Gynura procumbens</i> (Lour.) Merr.	Asteraceae	no.080	เปื้อด่าง	แก้โรคปวดบวม, รอยฟกช้ำ	ใบ	ตำพอก (ผสมสุรา)	ยาใช้ภายนอก	หอมเย็น	ไม่มี	2732 1003

ตารางที่ 1 (ต่อ) รายการพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดเชียงรายใช้เพื่อการรักษาโรค

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	หมายเลข ตัวอย่างพืช S.Wanset	ชื่อท้องถิ่น	สรรพคุณ	ส่วน ที่ใช้	การเตรียม ยา	รูปแบบ ยา	รสรยา	ข้อควร ระวัง	QBG number
<i>Haemanthus multiflorus</i> (Tratt.) Martyn.	Myrtaceae	no.046	ว่านแสงอาทิตย์	มีวิตามินช่วย	เหง้า	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	หอมเย็น	ไม่มี	64591
<i>Helianthus tuberosus</i> L.	Asteraceae	no.016	แก่งมะวัน	ลดไขมันในเลือด, แก้เบาหวาน	เหง้า	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	65974
<i>Hibiscus sabdariffa</i> L.	Malvaceae	no.050	กระเจียบแดง	ขับปัสสาวะ	กลีบเลี้ยง	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	เปรี้ยว	ไม่มี	79304 41888
<i>Jasminum seandens</i> (Retz.) Vhal	Oleaceae	no.026	มะลิหลวง	แก้ลมผิดเดียน*	ราก	บดเป็นผง	ยาใช้ภายใน	ฝาด	ไม่มี	65180
<i>Jatropha multifida</i> L.	Eupobiaceae	no.005	ผื่นต้น	แก้ไอแก้เสบ	ทั้งต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ฝาด	ไม่มี	65518
<i>Jatropha podagrica</i> Hook.	Eupobiaceae	no.030	หัวลามาร	แก้ปวดฟัน, แผลร้อนใน, เหงือกบวมอักเสบ	ยาง	ยาพอก	ยาใช้ภายนอก	ร้อน	ไม่มี	69625 29350
<i>Kaempferia</i> sp.	Zingiberaceae	no.059	ว่านกระชาย ดำ	แก้โรคกระเพาะ	เหง้า	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ฝาด	ไม่มี	80749 27857
<i>Kaempferia rotunda</i> L.	Zingiberaceae	no.014	ว่านทิพย์ พญานาค	ริดสีดวงตา ริดสีดวงจมูก ต่อเนื่อ ต้อกระจก	เหง้า	ดองยา	ยาภายนอก	ร้อน	ไม่มี	65077 71992
<i>Maesa montana</i> A.DC.	Acanthaceae	no.045	กำลังช้างสาร	แก้ปวดเมื่อย เส้นเอ็น	ทั้งต้น	ดองยา	ยาใช้ภายใน	หอมเย็น	ไม่มี	82939
<i>Morinda citrifolia</i> L.	Rubiaceae	no.079	ยอ	แก้ช้ำ	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายนอก	ขม	ไม่มี	66910 46195 46126

ตารางที่ 1 (ต่อ) รายการพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ที่ใช้เพื่อการรักษาโรค

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	หมายเลข ตัวอย่างพืช S.Wanaset	ชื่อท้องถิ่น	สรรพคุณ	ส่วน ที่ใช้	การเตรียม ยา	รูปแบบ ยา	รสนิยม	ข้อควร ระวัง	QBG number
<i>Murdannia loriformis</i> (Hassk.) Rolla Rao et Kammathy	Comelinaceae	no.064	หญ้าปากกิ้ง	แก้มะเร็งเม็ดเลือด, มะเร็งหลอดลม, มะเร็งตับ, มะเร็งผิวหนัง	ทั้งต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	จืด	ไม่มี	66043
<i>Ocimum africanum</i> Lour.	Lamiaceae	no.082	แมงลัก	แก้ท้องอืด	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	7430 39621
<i>Ocimum basilicum</i> L.	Lamiaceae	no.081	โหระพา	แก้ท้องอืด	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	46222 66381
<i>Ocimum gratissimum</i> L.	Lamiaceae	no.083	ยี่หระ	แก้ท้องอืด	ทั้งต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	65303 34055
<i>Ocimum tenuiflorum</i> L.	Lamiaceae	no.029	กะเพรา	แก้ท้องอืด, ขับลมในลำไส้	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	39245 46223
<i>Orthosiphon aristatus</i> (Blume) Miq.	Lamiaceae	no.006	หญ้าหนวดแมว	ขับปัสสาวะ	ทั้งต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	จืด	ไม่มี	12499 36272
<i>Phyllanthus pulcher</i> Wall. ex Mull. Arg.	Euphorbiaceae	no.018	ธรณีสัณ	แก้ท้องอืด, ขับลม	ราก	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	จืด	ไม่มี	24948
<i>Piper betle</i> L.	Piperaceae	no.039	ใบยี่/พลู	แก้โรคปวดบวม, รอยฟกช้ำ	ใบ	บดเป็นผง	ยาใช้ภายนอก	ร้อน	ไม่มี	33161 67037
<i>Piper interruptum</i> Opiz.	Piperaceae	no.031	จะค่าน	แก้ท้องอืด	ลำต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	65462 73461
<i>Piper sarmentosum</i> Roxb.	Piperaceae	no.053	พลูลิง, ผักแด (ชะพลู)	แก้ท้องอืด, ขับลม	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	33406 65459
<i>Plantago major</i> L.	Oleaceae	no.028	เอ็นยัด	แก้ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ, บ้ำรุงผิว	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ชม	ไม่มี	45362 78385 73428 65666

ตารางที่ 1 (ต่อ) รายการพืชสมุนไพรที่หมอปณบ้านโนนพันทั้งหวัดเชียงรายใช้เพื่อการรักษาโรค

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	หมายเลข ตัวอย่างพืช S.Wanaset	ชื่อท้องถิ่น	สรรพคุณ	ส่วน ที่ใช้	การเตรียม ยา	รูปแบบ ยา	รสนา	ข้อควร ระวัง	QBG number
<i>Stachytarpheta jamaicensis</i> (L.) Vahl	Verbenaceae	no.012	พันธุเขียว	แก้หวัดในเด	ต้นไม้	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	จืด	ไม่มี	47339
<i>Stahlianthus</i> sp.	Zingiberaceae	no.047	ว่านร่อนทอง	แก้ท้องเสีย, โรคลิปิด	เหง้า	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ร้อน	ไม่มี	9912 7633
<i>Stephania pierrei</i> Diels.	Menispermaceae	no.060	สับเล็ดเถา	แก้ลมพิษ	เหง้า	ดองยา	ยาใช้ภายใน	ขม	ไม่มี	78375
<i>Tamarindus idica</i> L.	Fabaceae	no.032	มะขาม	แก้คัน	ใบ	ลูกประคบ	ยาใช้ภายนอก	เปรี้ยว	ไม่มี	25108 73792
<i>Thunbergia laurifolia</i> Lindl.	Acanthaceae	no.056	รางจืด	ขับสารพิษ	ทั้งต้น	ชาชง	ยาใช้ภายใน	จืด	ไม่มี	71985
<i>Tiliacora Triandra</i> (Colebr.) Diels	Menispermaceae	no.007	ย่านาง	แก้ไข้	ทั้งต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	จืด	ไม่มี	72041 77596
<i>Tinospora crispa</i> (L.) Miers ex Hook.f. & Thomson	Menispermaceae	no.076	บอระเพ็ด	แก้ไข้	ลำต้น	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	ขม	ไม่มี	35891
<i>Vitex trifolia</i> L.	Verbenaceae	no.010	ผีเสื้อน้อย	แก้หืดหอบ	ใบ	ต้มดื่ม	ยาใช้ภายใน	หอมเย็น	ไม่มี	65193 50257
<i>Zingiber montanum</i> (Koenig) Link ex Dieter.	Zingiberaceae	no.027	ไพล, ปุสย	ลมผิเดียน*	เหง้า	ต้มดื่ม	ยาภายใน	ฝาด	ไม่มี	11695 6882
<i>Ziziphus attopensis</i> Pierre.	Rhamnaceae	no.054	กำลังเสือโคร่ง	แก้ปวดเสียว เส้นเอ็น	ใบ	บดเป็นผง	ยาใช้ภายใน	ฝาด	ไม่มี	44894
										54594
										81343
										53291

*ลมผิเดียน (อาการผิเดียนในช่วงหลังการคลอดบุตร ตามหลักความเชื่อของชาวล้านนา): คืออาการผิเดียนที่เกิดขึ้นจากอาการที่หญิงหลังคลอดไม่ได้อยู่ไฟ ทำให้เกิดการต่าง ๆ เช่น วิงเวียนศีรษะ ใจเต้นเร็ว และเหงื่อออกมาก เป็นต้น

74.67% และ ประเภทพืชใบเลี้ยงเดี่ยว 25.33%

สำหรับพืชใบเลี้ยงคู่ ส่วนใหญ่ที่พบเป็นพืชในวงศ์ Acanthaceae 8 ชนิด วงศ์ Euphorbiaceae 7 ชนิด และ วงศ์ Lamiaceae 6 ชนิด ตามลำดับ ส่วนพืชใบเลี้ยงเดี่ยว โดยมากอยู่เป็นพืชในวงศ์ Zingiberaceae 13 ชนิด และวงศ์อื่น ๆ อีก 4 วงศ์ พบอย่างละ 1 ชนิด

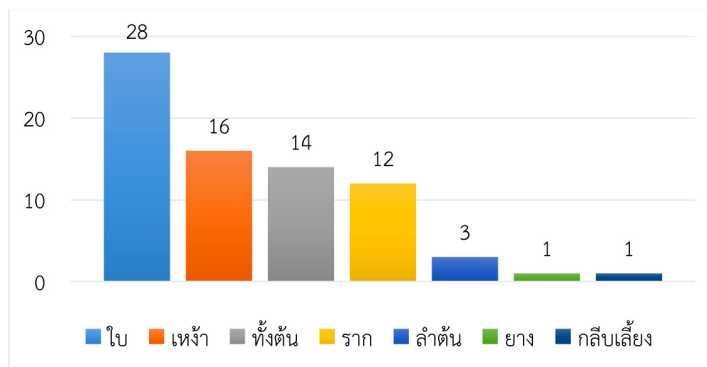
การแบ่งหมวดหมู่พืชสมุนไพรตามลักษณะต้นพบว่า เป็น ไม้ล้มลุก 31 ชนิด ไม้พุ่ม 26 ชนิด และ ไม้เถา 9 ชนิด ไม้ยืนต้น 7 ชนิด และ ไม้เลื้อย 2 ชนิด ตารางที่ 1 รายการพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดเชียงรายใช้เพื่อการรักษาโรค

ส่วนที่ใช้ในการรักษา

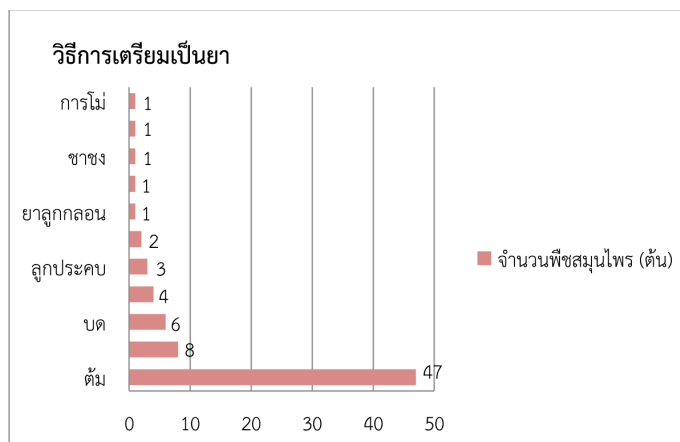
จากการศึกษาหมอพื้นบ้านมีการใช้พืชสมุนไพรหลายส่วนในการนำมาเตรียมเป็นยารักษา ซึ่งพืชสมุนไพรต่างส่วนจะมีสรรพคุณทางยาที่แตกต่างกันไป ด้วย หมอพื้นบ้านจึงต้องใช้ยาให้ถูกส่วนเพื่อการรักษาที่มีประสิทธิภาพ พบว่า หมอพื้นบ้านใช้ส่วนใบในการปรุงยามากที่สุด ตามด้วย เหง้าและทั้งต้นตามลำดับ (รูปที่ 1)

วิธีการเตรียมยา

หมอพื้นบ้านใช้วิธีการเตรียมยาเพื่อใช้ในการรักษาโดยการต้มดื่มมากที่สุด ในพืชสมุนไพร 47 ชนิด

รูปที่ 1 พืชสมุนไพรจำแนกตามส่วนที่ใช้เป็นยา

รูปที่ 2 การจำแนกพืชสมุนไพรตามวิธีการเตรียมเป็นยา

ตามด้วยการเตรียมยาแบบผงในพืชสมุนไพร 8 ชนิดและตำพอก ในพืชสมุนไพรจำนวน 6 ชนิด (รูปที่ 2)

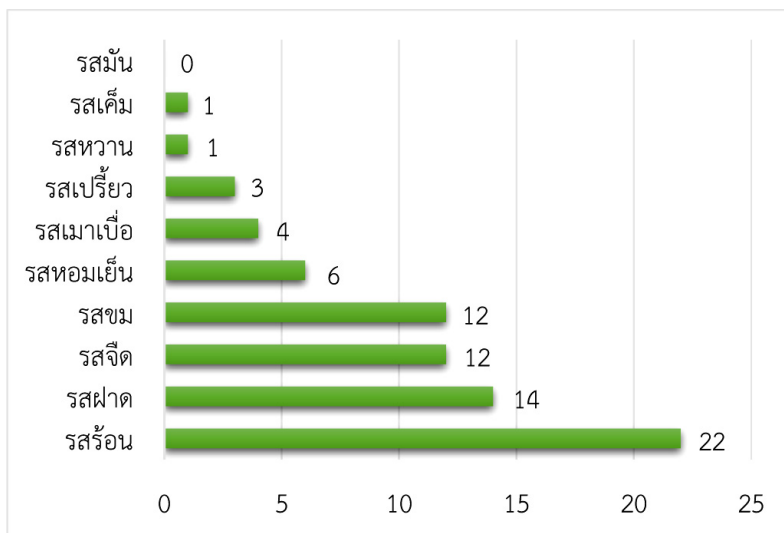
รสรยาหลักของพืชสมุนไพร

ตามหลักการแพทย์แผนไทย รสรยาสามารถแบ่งออกเป็น 9 รส หรือเพิ่มเติมรสจืด กลายเป็น 10 รส ซึ่งหมอพื้นบ้านมีการใช้รสรยา ในการใช้พืชสมุนไพร ในการรักษาโรคเช่นกัน จากผลการศึกษา แสดงให้เห็นว่า พืชสมุนไพรที่สำรวจ พบสมุนไพร รสร้อน

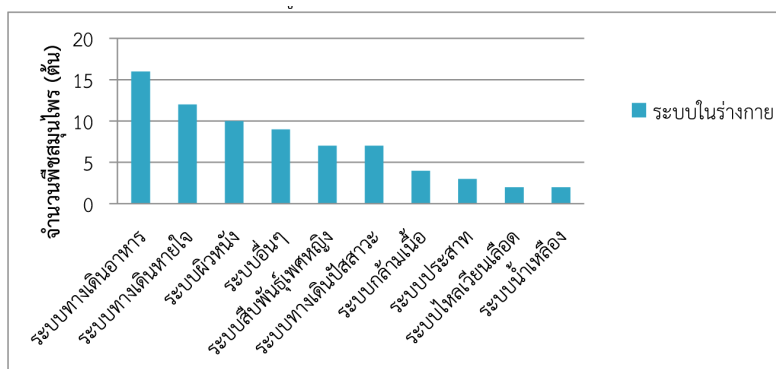
มากที่สุด 22 ชนิด ตามด้วยรสฝาด 14 ชนิด และ รสจืด และรสขม รสยาละ 12 ชนิด (รูปที่ 3)

สรรพคุณของพืชสมุนไพรกับการรักษาโรคในระบบต่าง ๆ

การใช้พืชสมุนไพรเดี่ยวของหมอพื้นบ้าน โดยการเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรทั้งหมด 75 ชนิด สามารถแบ่งกลุ่มอาการการรักษาเป็น 10 ระบบ (รูปที่ 4)

รูปที่ 3 พืชสมุนไพร จำแนกตามรสรยา

รูปที่ 4 พืชสมุนไพร จำแนกแยกตามการรักษาโรคในระบบต่าง ๆ

ข้อควรระวังในการใช้พืชสมุนไพร

จากผลการศึกษา อาจกล่าวได้ว่า พืชสมุนไพร โดยส่วนมากที่หมอพื้นบ้านใช้ในการรักษา ไม่มีข้อควรระวัง หรือมีน้อยมาก แต่อย่างไรก็ตาม พบว่ามีพืชสมุนไพรเพียงชนิดเดียว คือกลอย *Dioscorea hispida* Dennst. ที่หมอพื้นบ้านได้กล่าวถึง ข้อควรระวังในการใช้ ซึ่งตามที่หมอพื้นบ้านบอกกล่าว พืชชนิดนี้สามารถรับประทานได้ โดยวิธีการนำรากมาต้มน้ำดื่ม แต่ผู้ป่วยจะต้องหยุดรับประทานทันทีหากมีอาการคลื่นไส้อาเจียน

อภิปรายผล

การศึกษานี้ได้ทำการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน ผู้มีประสบการณ์ในการใช้สมุนไพรรักษาโรค และเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรจากบริเวณบ้านของหมอพื้นบ้านซึ่งเป็นบริเวณที่มีการใช้สมุนไพรมากที่สุด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมุนไพรท้องถิ่นในจังหวัดเชียงราย ทั้งนี้ สมุนไพรบางชนิดที่หายากจะมีการแลกเปลี่ยนกับหมอพื้นบ้านท่านอื่นๆ โดยพบสมุนไพรทั้งหมด 75 ชนิด 29 วงศ์ พบมากที่สุดจากการสำรวจคือวงศ์ Zingiberaceae โดยทั่วไป พืชในวงศ์นี้มีการนำมาใช้ในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ยกตัวอย่างเช่น โพล *Zingiber montanum* (Koenig) Link ex Dieter. ซึ่งสอดคล้องกับรายงานวิจัยของ Katesarin Maneenoon และคณะในปี 2015 ที่ศึกษาการใช้พืชสมุนไพรของหมอพื้นบ้านในจังหวัดพัทลุง มีการใช้พืชในวงศ์ Zingiberaceae ในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นส่วนใหญ่เช่นกัน^[5] อีกทั้งพืชวงศ์ Zingiberaceae สามารถพบได้ทั่วไป ในพื้นที่ภูมิประเทศเขตร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ประเทศไทย เมื่อจำแนกพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้ตาม

ลักษณะวิสัย พบว่า เป็นพืชล้มลุก 31 ชนิด, ไม้พุ่ม 26 ชนิด, ไม้เถา 9 ชนิด ตามลำดับ ซึ่งมีรายงานวิจัยก่อนหน้านี้ที่มีความคล้ายกันแสดงข้อมูลว่า พบ 75% ของพืชสมุนไพรเป็น พืชล้มลุก ตามด้วย 15.32% เป็นไม้พุ่ม^[6]

หมอพื้นบ้านใช้พืชสมุนไพรหลายส่วนมาทำเป็นยา ในแต่ละส่วนของพืชมีสรรพคุณที่ทางยาที่แตกต่างกันออกไป จากการศึกษพบว่า หมอพื้นบ้านใช้ส่วน ใบ มากที่สุด ตามด้วย เหง้า และทั้งต้น ตามลำดับ ซึ่งตรงกันกับรายงานวิจัยก่อนหน้านี้ที่กล่าวว่า ใบเป็นส่วนของสมุนไพรที่ถูกนำมาใช้มากที่สุด^[7-9]

การเตรียมยาโดยการต้ม เป็นวิธีการเตรียมยาที่หมอพื้นบ้านใช้มากที่สุดในการใช้พืชสมุนไพร 47 ชนิด ตามด้วยการบดเป็นผง 8 ชนิด และตำพอก 6 ชนิด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้านี้ ที่กล่าวว่า การต้มเป็นวิธีที่นิยมในการเตรียมยามากที่สุด^[8]

รสยาเป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถบ่งชี้ได้ว่า ยาสมุนไพรนั้นจะมีประโยชน์และสรรพคุณทางยาอย่างไร พืชสมุนไพรต่างชนิดจะมีรสยาที่ต่างกันออกไป รสยาสามารถแบ่งออกได้เป็น 10 รส ประกอบด้วย รสฝาด รสหวาน รสเมาเบื่อ รสหอม รสเย็น รสเค็ม รสเปรี้ยว และรสจืด^[10]

ซึ่งพืชสมุนไพรที่หมอพื้นบ้านใช้จากการสำรวจพบว่าทั้งหมด 9 รส ยกเว้น รสมัน และมีพืชสมุนไพร รสร้อนมากที่สุด 22 ชนิด รสฝาด 14 ชนิด รสจืด และรสขม รสละ 12 ชนิด ตามลำดับ

จากตัวอย่างพืชสมุนไพรทั้งหมด 75 ชนิด สามารถแบ่งตามสรรพคุณรักษาโรค คือ ระบบทางเดินอาหาร ระบบทางเดินหายใจ ระบบทางเดินปัสสาวะ ระบบกล้ามเนื้อ ระบบสืบพันธุ์เพศหญิง ระบบผิวหนัง ระบบประสาท ระบบไหลเวียนโลหิต ระบบต่อมไร้ท่อ ระบบผิวหนัง และอื่น ๆ จึง

สามารถสรุปได้ว่าหมอฟันบ้านนิยมใช้สมุนไพรในการรักษาโรคทางระบบทางเดินอาหารมากที่สุด (รูปที่ 6) ซึ่งมีความคล้ายกับงานวิจัยของ Tangjitman^[11] ซึ่งพบผลวิจัยที่สอดคล้องกัน และมีความสัมพันธ์กับศาสตร์ทางการแพทย์แผนไทย ที่มีการใช้ยารสร้อนกับการรักษาในโรคระบบทางเดินอาหาร เช่น ท้องอืดท้องเฟ้อ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า มีพืชสมุนไพร 5 ชนิดที่หมอฟันบ้านใช้ในการนำมาทำเป็นยา แต่มีสรรพคุณทางยา หรือฤทธิ์ทางเภสัชที่ไม่ตรงกันกับในตำรา ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

คือ โดไม่รู้ล้ม (*Elephantopus scaber* L.) ว่านหอมแดง (*Eleutherine americana* (Aubl.) Merr. Ex Heyne) เสดดพังพอนตัวผู้ (*Barleria lupulina* Lindl.) ผักหวานบ้าน (*Sauropus androgynus* (L.) Merr.) และขมิ้นดำ (*Curcuma aeruginosa* Roxb.) มีสรรพคุณไม่สอดคล้องกับฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา^[8, 12-16] อย่างไรก็ตาม พืชสมุนไพรดังกล่าวเป็นพืชท้องถิ่นที่หมอฟันบ้านนำมาใช้ประโยชน์ทางยา เช่น รากของผักหวานบ้าน (*Sauropus androgynus* (L.) Merr.) มีสรรพคุณแก้ผื่นลมพิษ ทั้งนี้ ยังไม่พบการศึกษาที่สนับสนุนสรรพคุณดังกล่าว มีเพียงการศึกษาสารสกัดใบผักหวานบ้านในการออกฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระต้านการอักเสบ^[17] และการสมานแผล^[18] เป็นต้น จึงควรมีการนำสมุนไพรเหล่านี้ไปศึกษาวิจัยเพิ่มเติมถึงฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ของหมอฟันบ้านต่อไป

ข้อสรุป

จากการศึกษาพบว่า มีการใช้พืชสมุนไพร ในการดูแลสุขภาพในเบื้องต้นกันอย่างแพร่หลายในหลายพื้นที่ โดยหมอฟันบ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญใน

การนำพืชสมุนไพรเหล่านี้มาใช้ในการรักษาโรค โดยองค์ความรู้ต่าง ๆ ล้วนแล้วมาจากการสั่งสมประสบการณ์ การจดจำ ของหมอฟันบ้าน โดยที่ในองค์ความรู้บางประการ ยังไม่ได้รับการจัดให้เป็นระบบระเบียบ และไม่ได้บันทึกเก็บไว้ ทำให้อาจมีการสูญหายของข้อมูลไปเรื่อย ๆ ดังนั้น ควรศึกษาและจัดหมวดหมู่ของข้อมูลองค์ความรู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาของหมอฟันบ้านให้มีหลักฐานเชิงประจักษ์ทางวิทยาศาสตร์ เพื่อใช้ประโยชน์ทางการแพทย์ต่อไป อย่างไรก็ตาม ควรส่งเสริมสนับสนุนเพื่ออนุรักษ์ คงไว้ซึ่งองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับให้ชนรุ่นหลังที่มีความสนใจในด้านนี้ ส่วนข้อเสนอแนะการศึกษาวิจัยต่อไป ควรศึกษาทางด้านฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของพืชสมุนไพร เพื่อเปรียบเทียบและพิสูจน์ได้ว่าองค์ความรู้จากหมอฟันบ้านที่ได้ข้อมูลมานั้น มีความถูกต้องหรือไม่ ด้วยข้อมูลหลักฐานทางวิทยาศาสตร์และการศึกษาวิจัยเชิงคลินิก เพื่อพัฒนายาสมุนไพรต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.ระวีวรรณ เจริญทรัพย์ ที่ให้คำปรึกษา ตลอดจนคณาจารย์สาขาวิชาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ สำนักวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงรายทุกท่านที่ให้ความสะดวกด้านอำนวยความสะดวก และประสานงาน ตลอดจนค้นคว้าหาข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้

References

1. Thai Traditional Medicine Development Foundation. Herbal plant. Nonthaburi: Samcharoen Panich Co., Ltd; 2006. (in Thai)

2. Center of Strategic information. the effect of Buddhism religious to peoples' health. Department for development of Thai traditional and alternative medicine ministry of public health. Nonthaburi: The publishing of The War Veterans Organization; 2009. (in Thai)
3. Office of Thai Traditional healer. Story of Thai traditional medicine. Department for Development of Thai Traditional and Alternative Medicine. Nonthaburi: The express transportation organization of Thailand publishing; 2006. (in Thai)
4. Onchomchan D. Development of Thai traditional therapeutics and income supporter. Office of Thai traditional healer. Department for development of Thai traditional and alternative Medicine. Ministry of public health. Nonthaburi: 2005. (in Thai)
5. Maneenoon K, Khuniad C, Teanuan Y, Saedan N, Prom-in S, Rukleng N, et al. Ethnomedicinal plants used by traditional healers in Phatthalung Province, Peninsular Thailand. Journal of ethnobiology and ethnomedicine. 2015;11(1):43.
6. Baydoun S, Chalak L, Dalleh H, Arnold N. Ethnopharmacological survey of medicinal plants used in traditional medicine by the communities of Mount Hermon, Lebanon. Journal of ethnopharmacology. 2015;173:139-56.
7. Yabesh JM, Prabhu S, Vijayakumar S. An ethnobotanical study of medicinal plants used by traditional healers in silent valley of Kerala, India. Journal of ethnopharmacology, 2014;154(3):774-89.
8. Junsongduang A, Balslev H, Inta A, Jampeetong A, Wangpakapattanawong P. Karen and Lawa medicinal plant use: Uniformity or ethnic divergence?. Journal of ethnopharmacology. 2014;151:517-27.
9. Yaseen G, Ahmad M, Sultana S, Suleiman AA, Hussain J, Zafar M, Rehman SU. Ethnobotany of medicinal plants in the Thar desert (Sindh) of Pakistan. Journal of ethnopharmacology. 2015;163:43-59.
10. Ayurvedawittayalai school (Jivokomarabhat) foundation of Thai traditional medicine. Thai pharmacy. Bangkok: Pi Ka Nate printing center. 2005. 256 p. (in Thai)
11. Tangjitman K, Wongsawad C, Winijchaiyanan P, Sukkho T, Kamwong K, Pongamornkul W, et al. Traditional knowledge on medicinal plant of the Karen in northern Thailand: A comparative study. Journal of Ethnopharmacology. 2013;150(1):232-43
12. Homnuan S. Do Mai Ru Rum [internet]. Foundation of Herbal Faculty of Pharmacy Ubon Ratchathani University; 2016 [cited 2016 January 1] Available from: <http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=143>. (in Thai)
13. Thammavate W. Van Hom Dang. Herb encyclopedia. Conclusion of Thai pharmacy. Bangkok: O. S. printing house; 1997. p. 486. (in Thai)
14. Office of herb information, Faculty of Pharmacy Mahidol University [Internet]. 2015 [cited 2015 January 2]. Available from: http://medplant.mahidol.ac.th/pharm/botanic.asp?bc=0609&kw=%C7%E8%D2%B9%C1%CB%D2%E0%C1%A6* (in Thai)
15. Yoosook C, Panpisutchai Y, Chaichana S, Santisuk T, Reutrakul V. Evaluation of anti-HSV-2 activities of *Barleria lupulina* and *Clinacanthus nutans*. Journal of ethnopharmacology. 1999;67(2):179-187.
16. Mankakop T, Ruangransri N. Phak Wan Ban. Thai herbal 1. Bangkok: B Healthy; 2004. p. 182 (in Thai)
17. Madhu CS, Gowda Manukumar HM, Basavaraju P. New-vista in finding antioxidant and anti-inflammatory property of crude protein extract from *Sauropus Androgynus* Leaf. Acta Scientiarum Polonorum Technologia Alimentaria [Internet]. 2014;13(4):375-83.
18. Bhaskar A, Ramesh KV, Rajeshwari. Wound healing profile of *Sauropus androgynus* in Wistar rats. Journal of Natural Remedies [Internet]. 2009;9(2):159-164.